

СЛОВОТВІРНІ РОДОВІ ВАРІАНТИ НОВОГРЕЦЬКИХ ІМЕННИКІВ

У статті розглянуто явище родової варіативності в новогрецькій мові, увагу приділено словотвірним родовим варіантам новогрецьких іменників, їхні особливості досліджено на основі поділу їх на абсолютні дублети та такі, що мають стилістичні відмінності.

Ключові слова: *граматичний рід, словотвірні родові варіанти, іменник.*

В статье рассматривается явление родовой вариативности в новогреческом языке, внимание акцентируется на словообразовательных родовых вариантах новогреческих существительных, их особенности исследуются на основе разделения их на абсолютные дубликеты и имеющие стилистические различия.

Ключевые слова: *грамматический род, словообразовательные родовые варианты, существительное.*

The article deals with the phenomenon of gender variation in Modern Greek, the attention is paid to word-formative gender variants of Modern Greek nouns, their peculiarities are analysed on the basis of distinguishing between absolute alternatives and variants having stylistic differences.

Key words: *grammatical gender, word-formative gender variants, noun.*

Явище мовної варіативності досить часто викликає інтерес дослідників, оскільки воно є чітким свідченням того, що мова постійно розвивається. У новогрецькій мові деякі граматичні категорії ще не є усталеними, що призводить до існування мовних варіантів. Особливий інтерес викликає категорія роду іменників, оскільки в новогрецькій мові помітне хитання в оформленні роду іменників, і, як наслідок, родова варіативність.

Явище мовної варіативності було предметом вивчення багатьох мовознавців. Проблему визначення та класифікації варіантів мовних одиниць намагалися вирішити у своїх працях В.В. Виноградов, О.І. Смирницький, В.М. Солнцев, М.А. Жовтобрюх, О.С. Ахманова, М.М. Шанський, М.В. Леонова, В.В. Мерінов.

Мета статті полягає у встановленні особливостей словотвірних родових варіантів іменників новогрецької мови.

Родові форми іменників розрізняються за двома ознаками: власне граматичною і значеннево-граматичною. Відповідно до першої ознаки, що поширюється на всі іменники, крім тих, якими позначаються істоти, форма чоловічого, жіночого або середнього роду не мотивується співвідношенням між іменником як засобом номінації предмета або явища і самим предметом або явищем. Родова диференціація, побудована на власне граматичних ознаках, не впливає з яких-небудь реальних особливостей, позначуваних іменниками конкретних предметів і абстрактних понять. Не можна констатувати, якими причинами зумовлюється протиставлення в межах категорії роду неістот [Сучасна українська літературна мова 1997, 332–333].

О.В. Бондарко зазначає, що принцип членування за родом в межах іменників-неістот є суто формальним [Бондарко 1976, 37]. Мовознавець пояснює, що подібність граматичного роду (в межах неістот) з формальними класами полягає в тому, що, хоча розрізнення за родом між словоформами типу *будинок, скло, ваза* має значення з погляду узгоджувальної функції, кожний з членів цього протиставлення сам по собі нічого не означає, нічого не виражає. "Ми не можемо визначити змістову специфіку (в межах неістот) чоловічого роду на відміну від жіночого чи середнього. В іменниках-неістотах родові відмінності проводяться на формальній основі" [Бондарко 1976, 39]. Отже, розмежування за родом іменників-неістот необхідне для синтаксичного узгодження слів. У новогрецькій мові з іменником узгоджується артикль, прикметники, числівники, займенники та дієприкметники.

Унаслідок відсутності співвіднесеності граматичного роду зі статтю в іменниках-неістотах можливе коливання в родовому оформленні іменників, наслідком якого є існування родових варіантів у мові.

В.Д. Семиряк причинами появи варіантів слів вважає такі:

1. На певному синхронному зрізі мови завжди існують співвідносні утворення різного часу виникнення, об'єднані спільним значенням. На якомусь етапі розвитку мови вони функціонують як варіанти, аж поки один із них не змінить свого значення або й зовсім не вийде з ужитку.

2. Участь у формуванні літературної мови кількох територіальних діалектів, а також безперервне збагачення літературної мови за

рахунок народних говорів створюють передумови для об'єднання у літературній мові ідентичних за своїм значенням, але різносистемних за походженням варіантів, які можуть закріплюватись мовною нормою і функціонувати у літературній мові паралельно.

3. Варіанти можуть виникати також унаслідок поєднання в літературній мові одиниць різних функціональних підсистем. Поява значної кількості паралельних утворень зумовлена співіснуванням слів літературної мови та їхніх розмовних варіантів [Семиряк 1973, 21].

Згідно з енциклопедією "Українська мова", варіанти мовних одиниць – це видозміни, паралельні форми існування мовної одиниці, що модифікують різні аспекти її вираження (фонемний, морфемний або лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання, порядок слів і т.ін.), але не порушують принципу її тотожності [Українська мова 2000, 59].

У результаті аналізу родових варіантів новогрецької мови їх було поділено на граматичні словозмінні і словотвірні варіанти. Словозмінні варіанти було розглянуто у попередніх дослідженнях, зосередимо увагу на словотвірних варіантах.

До словотвірних родових варіантів іменників у новогрецькій мові ми зараховуємо однакові за значенням спільнокореневі слова, утворені за допомогою різних суфіксів, які при цьому не змінили значення слова. Серед них є абсолютні дублети, які мають тотожне значення, та такі, стиль вживання яких є відмінним.

Такими абсолютними дублетами у новогрецькій мові є:

1) іменники чоловічого роду з закінченням *-ός* і середнього роду з закінченням *-μα*, іменники обох родів мають суфікс *-σμ-*: *ο ακκισμός – το άκκισμα*, *ο ανασασμός – το ανάσασμα*, *ο αρωματισμός – το αρωμάτισμα*, *ο γρυλισμός – το γρύλισμα*, *ο θηλασμός – το θήλασμα*, *ο θησαυρισμός – το θησαύρισμα*, *ο κεφαλόδεσμος – το κεφαλόδεσμα*, *το κελαήδισμα – ο κελαηδισμός*, *ο παπαγαλισμός – το παπαγάλλισμα*, *ο παφλασμός – το πάφλασμα*, *ο σελαγισμός – το σελάγισμα*, *ο σχηματισμός – το σχημάτισμα*, *ο ψεκασμός – το ψέκασμα*;

2) іменники чоловічого роду з суфіксом *-μ(ός)* і середнього роду з закінченням *-μα*: *ο αλαργεμός – το αλάργεμα*, *ο διορθωμός – το διορθωμα*;

Варіанти першої і другої груп співіснують у новогрецькій мові, оскільки афікси чоловічого роду *-μ(ός)*, *-σμ(ός)* та середнього роду *-σ(μα)*, *-μα* виражають значення дії або результату того, що зазначено в корені іменника. Такі іменники мають тотожне значення.

У новогрецькій існують також іменники, які в середньому роді із суфіксом *-σ(μα)* позначають дію, а іменник чоловічого роду з суфіксом *-σμ(ός)* – результат цієї дії, напр.: *το κανόνισμα* – *ο κανονισμός*, або іменник чоловічого роду – захворювання, а іменник середнього роду – характерну рису такого захворювання, напр.: *ο τραυλισμός* – *το τραύλισμα*. Такі іменники не є родовими варіантами, оскільки мають різне значення.

3) іменники жіночого роду із закінченням *-η* та середнього роду із закінченням *-μα*, при цьому іменники обох родів мають суфікс *-σ-*: *η ακόντιση* – *το ακόντισμα*, *η επισφράγιση* – *το επισφράγισμα*, *η ζύγιση* – *το ζύγισμα*, *η μαγνήτιση* – *το μαγνήτισμα*, *η πλεύριση* – *το πλεύρισμα*, *η πόντιση* – *το πόντισμα*, *η προίκιση* – *το προίκισμα*, *η σφράγιση* – *το σφράγισμα*;

4) іменники жіночого роду з афіксом *-σ(η)* та іменники середнього роду із закінченням *-μα*: *η βαλσάμωση* – *το βαλσάμωμα*, *το βόσκημα* – *η βόσκηση*, *η γεφύρωση* – *το γεφύρωμα*, *το επιδιόρθωμα* – *η επιδιόρθωση*, *το επιχρύσωμα* – *η επιχρύσωση*, *η ερήμωση* – *το ερήμωμα*, *το θεμέλιωμα* – *η θεμελίωση*, *το λάξευμα/λάξεμα* – *η λάξευση*, *η μάσηση* – *το μάσημα*, *το μαστίγωμα* – *η μαστίγωση*, *η ξεφάντωση* – *το ξεφάντωμα*, *η πάκτωση* – *το πάκτωμα*, *το πούλημα* – *η πώληση/(προφ) πούληση*, *η φανέρωση* – *το φανέρωμα*, *η χαλάρωση* – *το χαλάρωμα*;

Співіснування варіантів третьої і четвертої груп у новогрецькій мові пов'язане з тим, що афікси жіночого роду *-σ(η)* та середнього роду *-σ(μα)*, *-μα* позначають дію або результат, і такі іменники мають тотожне значення.

У новогрецькій мові досить поширеними є випадки, коли іменники середнього роду із суфіксом *-σ(μα)* позначають дію, а іменник жіночого роду із суфіксом *-σ(η)* – результат цієї дії, напр.: *η έγχυση* – *το έγχυμα*, *το έκκριμα* – *η έκκριση*, *η εκχύλιση* – *το εκχύλισμα*, *η επίχριση* – *το επίχρισμα*, *το καμίνευμα* – *η καμίνευση*, *το οδόστρωμα* – *η οδόστρωση*, *η συναρμολόγηση* – *το συναρμολόγημα*; або іменник жіночого роду позначає дію, а середнього – предмет, що використовується під час цього процесу, напр.: *η περιτείχιση* – *το περιτείχισμα*, *η περιτοίχιση* – *το περιτοίχισμα*, *η χορήγηση* – *το χορήγημα*; або іменник середнього роду позначає дію, а іменник жіночого роду – предмет цієї дії, напр.: *το εμφύτευμα* – *η εμφύτευση*. Такі іменники, незважаючи на їхній зв'язок, не можна зараховувати до родових варіантів унаслідок розбіжності у їхніх у значеннях.

5) іменники чоловічого роду із афіксом *-μ(ός)* та іменники жіночого роду із закінченням *-η*, при цьому іменники обох родів

мають суфікс *-σ-*: η ακρωτηρίαση – ο ακρωτηριασμός, η εκθρόνιση – ο εκθροניσμός, η εκμηδένιση – ο εκμηδενισμός, η εκμηχάνιση – ο εκμηχανισμός, η εκτελώνιση – ο εκτελωνισμός, η εκτόπιση – ο εκτοπισμός, η εκχωμάτιση – ο εκχωματισμός, η εμπότιση – ο εμποτισμός, η ενεχυρίαση – ο ενεχυριασμός, η επιτόνιση – ο επιτονισμός, η επιχωμάτωση – ο επιχωματισμός, η εποίκιση – ο εποικισμός, η εφησύχηση – ο εφησυχασμός, η ερμάτιση – ο ερματισμός, η ισοσκέλιση – ο ισοσκελισμός, η καθετηρίαση – ο καθετηριασμός, η καυτηρίαση – ο καυτηριασμός, η παρόπλιση – ο παροπλισμός, η στόχηση – ο στοχασμός;

Існує також пара родових варіантів іменника чоловічого роду з афіксом *-μ(ός)* та жіночого роду з закінченням *-η*, при цьому іменники обох родів мають суфікс *-γ-*: η αλαλαγή – ο αλαλαγμός, та пара родових варіантів з з афіксом *-μ(ός)* та афіксом *-σ(η)*: ο λυτρωμός - η λύτρωση;

Родові варіанти з суфіксами чоловічого роду *-σμ(ός)*, *-γμ(ός)*, *-μ(ός)* та жіночого роду *-σ(η)*, *-γ(η)* мають тотожне значення, оскільки ці суфікси виражають однакове значення – дію або результат.

6) іменники середнього роду із закінченням *-ι* та іменники жіночого роду із суфіксом *-ι(ά)*: το ερημοκλήσι - η ερημοκλησιά, το λαγκάδι - η λαγκαδιά. Існування варіантів *το λαγκάδι - η λαγκαδιά* пояснюється тим, що афікс жіночого роду *-ι(ά)* має багато значень, одним з яких є вираження значення місцезнаходження, внаслідок чого виник варіант *η λαγκαδιά*. Існування варіантів *το ερημοκλήσι - η ερημοκλησιά* пов'язане з тим, що іменник *η εκκλησία / εκκλησιά* оформлено у жіночому роді, тому існує варіант *η ερημοκλησιά*. Варіант *το ερημοκλήσι*, оформлений у середньому роді, утворено за аналогією до іменників *το εξωκκλήσι / ζωκκλήσι, παρεκκλήσι*.

7) іменники чоловічого роду із суфіксом *-ίτ(ης)* та іменники жіночого роду із суфіксом *-ίτιδ(α)*: ο βρογχίτης – η βρογχίτιδα, ο δυναμίτης – η δυναμίτιδα. Іменники жіночого роду виникли на основі форми знахідного відмінку *βρογχίτις, δυναμίτις* і були пристосовані до димотичної форми за допомогою суфікса *-ιδ(α)*, що є димотичним варіантом суфікса *-ις*.

8) родові варіанти, оформлені у трьох родах: η αποθησαύριση – το αποθησαύρισμα – ο αποθησαυρισμός, η θωράκιση - το θωράκισμα - ο θωρακισμός, η παραθήριση - το παραθήρισμα - ο παραθερισμός, η χόρταση - το χόρτασμα - ο χορτασμός. Співіснування таких варіантів у новогрецькій мові пояснюється їхнім тотожним значенням, що виражається афіксами *-σμ(ός)*, *-σ(ή)*, *-σ(μα)*.

Існує також пара родових варіантів *το ανθοκήπιο* – *ο ανθοκήπος*, у якій іменник чоловічого роду має закінчення *-ος*, а іменник середнього роду – суфікс *-ι(ο)*, у якій варіант, оформлений у чоловічому роді, є калькою відповідного німецького іменника, а варіант, оформлений у середньому роді, утворений за аналогією до іменника *το θερμοκήπιο*.

У новогрецькій мові є також дві пари родових варіантів *η βενζόλη* – *το βενζόλιο*, *η ποιμνη* – *το ποιμνιο*, у яких іменник жіночого роду має закінчення *-η*, а іменник середнього роду – суфікс *-ι(ο)*. Існування родових варіантів першої пари пояснюється тим, що у французькій мові, з якої іменник був запозичений, він оформлений у жіночому роді, а хімічні елементи у новогрецькій мові звичайно оформлюються у середньому роді за допомогою цього афікса. Співіснування родових варіантів другої пари пов'язано з їхнім оформленням у давньогрецькій мові у жіночому та середньому роді відповідно.

Словотвірними родовими варіантами, що розрізняються стилістично, у новогрецькій мові є:

1) іменники чоловічого роду із закінченням *-ός* і середнього роду із закінченням *-ια*, іменники обох родів мають суфікс *-σι-*: *το δάνεισμα* (розм.) – *ο δανεισμός*, *το κελαήδημα* / *κελαήδισμα* – (книжн.) *ο κελαηδισμός*, *το πόρισμα* – *ο πορισμός* (книжн.);

2) іменник чоловічого роду із суфіксом *-μ(ός)* і середнього роду із закінченням *-ια*: *ο αναστεναγμός* – (розм.) *το αναστέναγμα*.

У цих двох групах варіанти, оформлені у чоловічому і середньому роді, протиставлені книжним та розмовним стилем відповідно.

3) іменник жіночого роду із закінченням *-η* та середнього роду із закінченням *-ια*, при цьому іменники обох родів мають суфікс *-σι-*: *η φρίκιαση* (книжн.) – *το φρίκιασμα* (розм.);

4) іменники жіночого роду з афіксом *-σι(η)* та іменники середнього роду із закінченням *-ια*: *το ειρήνευμα* (нар., літер.) – *η ειρήνευση*, *το στερέωμα* (розм.) – *η στερέωση*, *η φούντωση* (розм.) – *το φούντωμα*. За винятком останньої пари іменник середнього роду вживається у розмовному мовленні.

5) іменники середнього роду із закінченням *-ι* та іменники жіночого роду із суфіксом *-ι(ά)* / *-ι(α)*: *το ακρογιάλι* (літер.) – *η ακρογιαλιά*, *το ακροθαλάσσι* (літер.) – *η ακροθαλασσιά*, *το κατάντι* (нар.) – *η κατάντια* (фаміл.).

6) іменник чоловічого роду з афіксом *-μ(ός)* та іменники жіночого роду із закінченням *-η*, при цьому іменники обох родів мають суфікс *-σι-*: *η εκβίαση* (юрид.) – *ο εκβιασμός*. Варіант, оформлений у жіночому

роді, є терміном, що вживається у юридичному мовленні, тоді як варіант, оформлений у чоловічому роді, має тотожне значення, проте не використовується у юридичному дискурсі.

7) іменники чоловічого роду із суфіксом *-ίτ(ης)* та іменники жіночого роду з суфіксом *-ίτιδ(α)*: *ο διφθειρίτης* (фаміл.) – *η διφθειρίτιδα* (мед.). Варіант, оформлений у жіночому роді, виник на основі форми знахідного відмінку *διφθειρίτις* і був пристосований до димотичної форми за допомогою суфікса *-ιδ(α)*, що є димотичним варіантом суфікса *-ις*, тому варіант *η διφθειρίτιδα* вживається у науковому стилі, а варіант *ο διφθειρίτης* є розмовним.

8) родові варіанти, оформлені у трьох родах: *το εξολόθρεμα* - *ο εξολοθρεμός* (літер.) - *η εξολοθρευση*, *το μέτρημα* - *η μέτρηση* - *ο μετρημός* (літер.). Варіант *το μέτρημα* є вужчим за значенням.

Отже, словотвірні родові варіанти новогрецьких іменників протиставлено на основі афіксів, за допомогою яких вони були утворені, і які при цьому не змінили свого значення. Такі варіанти в новогрецькій мові наявні в усіх трьох грамах роду. Вони бувають абсолютними дублетами або можуть розрізняватися стилістично. Найчастіше протиставлення відбувається за літературним, науковим та розмовним стилями.

1. Сучасна українська літературна мова : підручник для студ. філолог. спец. ВНЗ / за ред. А.П. Грищенка. – 2-ге вид., переробл.і доп. – Київ : Вища школа, 1997. – 493 с. 2. *Бондарко А.В.* Теория морфологических категория / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1976. – 255 с. 3. *Семиряк В.Д.* Словообразовательные варианты в современном украинском языке: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. – Х., 1973. – 25 с. 4. Українська мова. Енциклопедія / НАН України; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Ін-т української мови / за ред. В.М. Русанівського. — К. : "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2000. — 750 с. 5. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής / [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη]. –Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 1998. – 1532 σ. 6. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας / [Μπαμπινιώτης Γ.]. – Αθήνα, 2002. – 2032 σ.